

A RINOCÉROSZ

Nem tudom elkerülni a *hullócsillag* metaforát, olyan rövid volt ez a vajdasági történet, mindössze egy emberöltő; helyi színezetű novella erős csattanóval, három-négy egymás sarkát taposó fiatal művésznemzedék *dance macabre*-ja. Előtte és utána félhomály, izzó tarló, sötétség és háború. Hogy mi a ménkű ütött bele hatvanegyben az eleinkbe, Tolnaiékba, arra nincs racionális magyarázat. Az elmaradott tartományban, egy andriai „prokleta avlijá”-ban, ami „elátkozott udvart” jelent, baromfiroptú művek közepette, az őrtornyokból felügyelt, primitív szocreál mikrovilágban néhány év alatt kifejlődött egy olyan nagy léptékű elképzelés a művészetéről, ergo a gondolkodásról meg a szenzualitásról, ami az *avantgárd* szóval fémjelezhető. És kialakult az ennek megfelelő írói és művészeti praxis, mely nyomdafestékekért kiáltott. A „nagyonmáskéntgondolkodók” újvidéki baráti köre művészársasággá változott át, akik olyan folyóiratot csináltak magyarul, amilyenre Kassákék óta nem volt példa a nyelvterületünkön.

Az *Új Symposion* tényleg műhely volt, sorskovácsműhely, és a vidéki dilettantizmusból néhány év leforgása alatt valódi művészeti és irodalmi termelés lett. Elég ránézni az itt kiállított folyóiratoldalakra és beleolvasni a kirkott versekbe, első pillantásra látszik, hogy a hatvanas években sorsdöntő dolog történt az *artworld*-ben: egészen fiatal magyar írók, költők, grafikusok, festők, gondolkodók sora csinált valami eredetit. Az első generáció entuziazmusa alkotóképesnek bizonyult és hosszú ideig hatott, kisugárzása egészen a kilencvenes évek elejéig, a háborúig érezhető volt. Hogy merészelték?

A korai Jugoszláviában lehetett kísérletezni, a második világháború után egy darabig a politikában is volt lendület, ami harminc év múlva totálisan kifordult és a háborúba lőtte az energiát – de mégis volt egy periódus, amikor úgy tűnt, hogy itt élni és alkotni lehet, magyarként a szlávok közt, periodikát, könyveket, kiállításokat, színházat csinálni, és nem csak azt. Hanem merész szellemi életformát a parasztok közt. Modernitást Bácskában. Ne gondoljanak társadalmi mozgalomra, írók, művészek, diákok és friss gondolkodók szubkultúrája volt ez, zárójelek között létezett, a jónép aligha tudott róla – a „kemény mag” azonban hajnalig a *kafanában* maradt, és reggel úgy kellett kirugdosni bennünket. Az irodalmi estek sosem üres széksorok előtt zajlottak, ellenkezőleg, esemény-, sőt tüntetés-számba mentek. A bohémia, az avantgardizmus azonban nem indulati alapú volt, az újvidéki magyar tanszéken alaposan megágyaztak neki a professzorok Sinkó Ervintől kezdve Bori Imréig, no és a vidékiség fölfokozott tudásszomjjal járt, olvastunk, mint az örültek. Tolnaiék fölfedezték a legmodernebb jugoszláv művészetet, irodalmat, színházat, figyelték a politikai gondolkodás kedvező változatait, fordítottak, jártak az Adriára és megnyitották a provinciát az azúrnak. Nem ültek otthon és nem kényelmesedtek el a bársonyfofeljeikben, mondaná Végel, hanem utaztak, barátkoztak, inspirálódtak. Tudtak persze szerbülni, és a világirodalommal is nap mint nap súrlódtak, ezt a jó szokást ők vezették be nálunk; nem tudtunk elképzelni olyan folyóiratszámot, amelyben ne lett volna bőven műfordítás és külföldi recepció. Ez a kitágult világ, a szabadság lélegzete természetszerűen

A kiállításmegnyitó 2018. február 10-én hangzott el Szentendrén a Ferenczy Múzeumban. Az „ÚJVIDÉKI ORFEUSZOK – A vajdasági Új Symposion folyóirat (1965–1992)” című kiállítás kurátora Szilágyi Zsófia Júlia, főmunkatársa Major Tímea.

nagyon is kedvezett annak, hogy egy-egy alkotó saját szerű legyen. A sympósokra nem jellemző a mimikri, és nem is voltak ilyen elvárások egymás iránt. A grafikán ez nagyon jól meglátszik: Baráth, Maurits, Szombathy, Kerekes – teljesen különböző világok. Tolnai, Domonkos, Fenyvesi, Végel, Bányai, Bosnyák, Bozsik – nincs itt félelemből fakadó alkalmazkodás, nincs csordaszellem. Még csak az hiányzott volna! Az újvidéki, Duna-parti urbanitás jótékonyan hatott, kiszellőzött belőlünk a falvak és kisvárosok, a konstantinoviçi *palankák* fülledtsége. A lázadásért nem kellett a szomszédba menni. Én még jól emlékszem arra a rebellis kritikai szellemre, mindennapi kenyérünk volt, kulturálisan velünk született ellenállás, noha a magától értetődő lázadás ma paradoxálisan hangzik.

Újságból lett folyóirat, folyóiratból lett könyvsorozat, és az idők során jó pár fiatalember és fiatal lány – mondjuk Ladik Kati – vékonyka első kötete életművé nőtte ki magát. Azonban a kezdeti közösségi szellem nem hunyt ki hamarjában. Határozott emlékeim vannak arról, hogy milyen élmény volt az együtt dolgozás, a közös nekiveselkedés, ami kitűnően megfér az individualizmussal. Hogy együtt kell küszködni, kiharcolni, amit lehet. Ki az albérletekből az utcára, a kocsmába! A Katolikus Portára! A tribünre! Föl a kiadóba, a Forumba! S amikor elszaladtak velünk a lovak, akkor azt is akartuk, amit nem lehet, és azt is bíráltuk, ami tabu alatt állt. Egyszerűen nem ismertük el a totemeket és a tabukat. Azt hiszem, egészséges érzület volt a lehetséges kifürkészése és a lehetetlen megkísértése, még a bukás árán is. Az akkori modernizmus még nem volt fáradt, az akkori politika, ha keményvonalas volt is, ha pusztított is és börtönt is ígért, inkább politika volt, mint a mai pénzügyi érdeklődés hatalomgyakorlása.

Szökésvonalak? A neoavantgárdot a strukturalizmustól alacsony küszöb választotta el, a második Sympo-generációt megbabonázta az elegáns strukturalizmus, a tudományosság, a hermeneutika, a kiművelt reflexió, a kezdeti lendület alábbhagyott, a befogadókészség azonban még jobban kiterjedt Magyarországra is. Egyébként ez a *magyar-nem magyar, itteni magyar-ottani magyar* az én időmben nem volt probléma, nem volt szempont. Irodalmárok lévén azonban természetesen mindenekelőtt a magyar irodalomra figyeltünk, és ott volt Danyi Magdi, Thomka Beáta, akik a jó ízlésükkel rájöttek, hogy kire-mire vessük a szemünket. Ottlik, Mészöly, Petri, Eörsi, Esterházy, Nádas, Kiš... Ma már bizonyosan elmondható, hogy nem tévedtek.

Hogy a kommunista párt felé udvariassági gesztusokat kell tenni, az a második generáció idején terhes kötelesség volt. Bele kellett nyomni a lapba néhány kvázi-marxista értekezést piros betűkkel. Addigra már látszott, hogy nem lesz ebből a hazai marxizmusból újbalos progresszió, esztétikai dimenzió, hogy közönséges, csökkent, kupori hatalomgyakorlás megy, és ahogy mifelénk mondják, „nincs kecsec”, a szocializmust ezek úgy értik, ahogy ők akarják, illiberálisan. Csekélyke jólét még mindig megadatott, farmer, utazás, lemezek, jazz, sör, voltak még honoráriumok, és működött az autóstop.

Az *Új Symposiont*, egyáltalán a vajdasági magyar kultúrát az állam finanszírozta, „po ključu”, vagyis a „nemzetiségeknek” járó eszközökből. Megvolt az infrastruktúra, s mint a trágával fűtött melegágyban, a paraszti múltú vajdasági értelmiség kitenyésztett egy vaskos káder-réteget, melynek az ő krémes járandósága meg a *vikendicája* a szeme világánál is fontosabb volt. Ezek a funkciók a nyolcvanas években ideológiailag bekeményítettek, vagyis bebetonozták a pozícióikat. Ma sem tesznek másként. A kádervilág kezdett nagyon idegesítővé válni, és amikor Sziveri Jancsi átvette a lapot, jól láttuk, hogy a komcsikkal, akiket én vesztünknek *kultúrtantiknak* neveztem, nem lesz könnyű dolgunk. Ekkoriban emblémánknak vettük a híres dűreri rinocéroszt, mely itt is látható. Ahogy Tolnai Ottó írta jóval később: „nem könnyű / csak maga az orrszarvú több tonna / plusz a nyolc vagon trágya / nem könnyű / a nyolc vagon trágya”.

Mondhatom, hogy váratlanul a nyakunkba zuhant. A sympósok harmadik nemzedékének a szájában megkeseredett az entuziazmus, a „vezérürük” pedig haraptak akkor

már, mint akik puskaport szimatolnak a levegőben. Kitépték a kezünkől a lapot, és lett egy emberáldozatunk is, Sziveri, a költőnk és szerkesztőnk. Mi volt az ő hübrisze, vagy a miénk? Az, ami az első nemzedéknek az erénye volt: erős akarat, tehetség, saját elképzelések, nagyratörés, autonómia, tettekészség, vagyis az aktivizmus valósága és illúziója. Azt egyszerűen tényleg képtelenek voltunk fölfogni, hogy mért ne gondolkodhatna az ember önállóan, mért ne mehetnének a saját fejünk után. Ahogy a költőnk írta volt: „Hol a léptek, s a lépték is / csak olcsó recsegés – – / Feledés jár át. / De őrzi a cserép cserépek / szubsztanciáját – –”.

Miután a harmadik nemzedéket, magyar a magyart, tönkretették, volt még egy negyedik, akik mentették a menthető és vesztegették a hitet és a hitelt, de a történet itt minden jószándék és rossz-szándék ellenére fokozatosan lecseng. Ahogy Sziveri János fogalmazta meg, számomra fantasztikusan, „A rövid élet titká”-ban, mely szöveg csírájába holt: „Vadidegen testek csapódnak be életünkbe, és eltűnnek hirtelen, de úgy, hogy még véletlenül se mondhassuk: *nyomtalanul!*” És még azt is írja, hogy ezek a meteorok „belevésődnek lelkünk érzékeny márványfalába, hatalmas üreget marnak belé...” Én értem ezeket a sejtelmes sorokat, és aki megnézi a szentendrei mintavételt, talán szintén megsejt valamit a rövid élet titkából. Meg a hosszú kisugárzásából.

Amikor beléptem ebbe a kiállítóterembe, megrendültem, hogy lám, eljutott Szentendrére a régi újvidéki történetnek ez a leporellója. Nem tartottam seregszemlét, de érzékeltem magam körül halottainkat. Benes József is köztük van immár, akinek a grafikája, a két kézzel eltakart fej, végig ott függött a Forumban a Vojvode Mišića 1. alatti szerkesztőségi szobában, és naponta szembenéztünk a szemtelen arccal.

Micsoda találat volt, Sziverié, még a halála előtt *Exnek* elnevezni az *Új Symposion* Magyarországon készült változatát, az első és egyetlen *Évkönyvet!* Mely már a halála után jelent meg. Elmúltunk. És ki – ki. Szándékosan nem érdemes emlékezni, csak így, hogy valami váratlanul összejön; ha emberek és műalkotások, élők és holtak gyülekeznek egy térben, és ha dolgozni lehet az emlékeken. Szentendrén ez most közös munka volt, a múlt beröppent a jelenbe. A Tolnai-féle orrszarvút és a Sziveri-féle titkot és keserű szubsztanciát mi néhányan, túlélők, ismerjük. Parancsoljanak, Önök is betekinthetnek az ólba, a kaleidoszkópba; látni fognak valamit. Csak még két sort Jancsitól, útbaigazításul: „Különös világ ez. És különös figurák lakják. Különös élet és halál a hajthatatlanok s a hajlíthatók között.”

Ja, és valamit kihagytam: ’89 tájékán a Vajdaságban úgymond „rehabilitáltak bennünket”, ami nem volt több, mint egy sótlan kondoleálás. Ezt inkább ne! Fölmerül a kérdés, hogy mit lehet kezdeni egy ilyen groteszk történettel. Áthozni a határon, ami *nem könnyű*. Megnyitni vele egy kiállítást.

